

ENERJİ İTHALATINDA TEDARİKÇİLERİN ÇEŞİTLENDİRİLMESİ: RUS GAZINA ALTERNATİF AZERBAYCAN GAZI

Anıl Çağlar ERKAN*

ÖZET

Genel olarak arz temelinde ele alınan enerji güvenliği kavramı, küresel ölçekte önem verilen sorun haline gelmektedir. Enerji kaynaklarının dünya coğrafyasına eşit dağılması, artan küresel enerji tüketimi, enerji ithalatına bağımlılık, enerji kaynaklarının diplomasi aracı olarak kullanılması gibi nedenler, enerji güvenliği sorununun, bölgesel ölçeğin ötesinde, küresel güvenlik sorunu haline gelmesine olanak sağlamaktadır. Bu noktada artık, enerji güvenliği sorunu, devletler için ciddi bir tehdit olarak ortaya çıkmaktadır. Tüm devletler gibi Türkiye de enerji güvenliğine/tehdidine son derece önem vermektedir. Türkiye'nin enerji kaynakları bakımından yetersiz oluşu, giderek artan enerji tüketimi, Rusya Federasyonu ve İran gibi güvensiz tedarikçilere artan bağımlılığı bu noktada etkili olmaktadır. Örneğin, İran kış mevsimlerinde doğal gazı kesmekte, Rusya Federasyonu ise Ukrayna, Avrupa Birliği ve Estonya örneklerinde görüldüğü gibi, her dış politika hamlesinde enerji kaynaklarını kullanmaktadır. Söz konusu bu örnekler, Türkiye için önemli bir tecrübe olmakta ve Rusya Federasyonu'yla yaşanan "uçak krizi" sonrasında da aynı hamlelerin gerçekleşebilirliğine kendisini hazırlamaktadır. TANAP projesinin hızlandırılması bu bağlamda ön plana çıkmaktadır, fakat yeterliliği tartışmalıdır.

Anahtar Kelimeler: Türkiye, Rusya, Enerji Güvenliği, Azerbaycan, TANAP

ABSTRACT

Generally, energy security notion which discussed the basis on supply today very important and issue has become global scale. Not equally distributed to the global geography of energy resources, increasing energy global consumption, diplomatic sanctions tool to be used as a weapon of dependence on imports of energy resources were caused to allowing the energy struggle to move beyond the regional conflict and the transformation into a global secu-

* Öğretim Görevlisi, Mehmet Akif Ersoy Üniversitesi Tefenni Meslek Yüksekokulu, acerkan@mehmetakif.edu.tr

rity issue. Energy security problem is very important threat in that point. All states such as Turkey gives utmost importance to energy security, inadequate in terms of energy supply, increased consumption and increasing dependence on insecure suppliers like Iran, Russian Federation are effective at this point. Iran cut natural gas in winter; Russian Federation uses energy in all foreign policy moves as seen in the example of the Ukraine, European Union and Estonia. This example is an important experience for Turkey and possible in the same move after the "plane crisis" with Russia because of this Turkey preparing itself for high possibility. Accelerating the TANAP project are at the forefront of such moves, but qualification is still controversial.

Keywords: Turkey, Russia Energy Security, Azerbaijan, TANAP

İş yapabilme yeteneği olarak tanımlanan enerji kavramı, kullanım açısından, kas gücünden rüzgâr enerjisine, kömürden petrole ve doğal gaza kadar evrimleşerek gelişmiştir. Söz konusu evrim sonucu kas gücü artık iş yapabilme yeteneğine yardımcı olan kaynaklara yerini bırakmış ve söz konusu kaynaklar, günümüzde popüler enerji kaynakları olarak adlandırılmıştır. Bilindiği üzere insan topluluğunun ürünü olan devletler, ihtiyaçları açısından –doğaları dolayısıyla- insanlarla benzer özelliklere sahiptirler. Öncelikli amaçları, kendi ihtiyaçlarını karşılayabilmekle birlikte uluslararası sistemde varlığını sürdürebilmektir. Bu amaçlar için öncelikli gereksinimler, güç sahibi olmak, gelişim ve güvenliğin sağlanmasıdır. Söz konusu gereksinimler için enerji kaynakları önemli ölçüde etkiye sahiptir. Kısacası, enerji kaynakları, devletlerin uluslararası sistemdeki varlıklarını sürdürebilmelerinde önemli etkiye sahiptir.

Enerji kaynaklarının devletler için hayati öneme sahip olduğu şüphesizdir; fakat her önemli olan şey gibi enerji kaynakları da bir takım problemleri de beraberinde getirmektedir. Bu problemler bir takım nedenlere dayanmaktadır. Söz konusu bu nedenler ise, enerji kaynaklarının dünya coğrafyasına eşit dağılmaması, enerji kaynaklarının yüz yüze olduğu tükenme tehlikesi, enerji kaynaklarında ithalata olan bağımlılık, enerji kaynaklarının güvenli biçimde tedarikinin sağlanamaması, enerji kaynaklarının çevresel etkileri ve en önemlisi enerji kaynaklarının Rusya Federasyonu ve İran gibi devletlerce uluslararası ilişkilerde diplomasi aracı olarak kullanılmasıdır.

Özetle, enerji kaynakları belli başlı problemlere neden olmakta ve bu problemler çeşitli nedenlere dayandırılarak enerji güvenliği olarak nitelendirilmektedir. Bu bağlamda öncelikle "güvenlikleştirme teorisi" ışığında enerji güvenliği incelenmesi gerekmekte ve enerji ithalatında kaynak-tedarikçi çeşitlendirilmesiyle olumsuzlukların önemli ölçüde azaltılacağı bilinmektedir.

Enerji güvenliğinin yerelden ötede küresel çapta etkilere neden olabileceği ve bu nedenle enerji güvenliğine tüm devletlerce önem verildiği bilinmektedir. Aynı şekilde Türkiye'nin de bu bilinçle hareket ettiği görülmektedir. Nitekim Rusya Federasyonu ve İran gibi güvensiz tedarikçilerle işbirliği içerisinde olan Türkiye'nin, Moskova ile yaşanan "uçak krizi" sonrasında karşılaşılabilecek enerji güvenlik sorunlarının üstesinden gelebilme için izlediği stratejilerinde, enerji güvenliğini sağlamanın temel yollarından olan tedarikçi ve kaynak çeşitlendirilmesine gittiği gözlemlenmektedir. Bu doğrultuda, Irak ve Azerbaycan gibi tedarikçilerle ilişkilerini geliştirmeye başlamış, Katar'la karara varılan LNG anlaşmasıyla kaynak çeşitlendirmesi seçeneğinin de masada bulunduğunu göstermiştir.

Çalışmada öncelikle Türkiye'nin enerji güvenliğine yeteri kadar önem verip vermediği, doğru güvenlik stratejilerini kullanıp kullanmadığı ve ön-görülerinde güçlü olup olmadığı alt sorunsalları açıklanmaktadır. Sonuç olarak ise enerji güvenliğine yeteri kadar önem verdiğine, doğru stratejileri uygulamaya koyduğuna ve ön görülerinin son derece doğru olduğu sonucuna varılmıştır. Fakat TANAP'ın kapasitesinin hattın tam kapasitede çalışmasına rağmen Türkiye'nin artan doğal gaz talebini karşılamakta yetersiz kalacağı, daha çok alternatife ulaşılması gerekliliği belirtilmiştir.

GÜVENLİK KAVRAMI

Uluslararası ilişkilerin temel aktörü devletlerin hayati önceliği, sistemde ayakta kalabilmek -varlığını sürdürebilmek- olmuştur. Söz konusu öncelik, temelde güç sahibi olmakla mümkün olabilmekte ve güvenliğin sağlanmasıyla da sağlanabilmektedir. Daha açık bir deyişle, güç ve çıkar anlayışının temel inanış olduğu sistemde tüm bu anlayışlar, güvenliğin sağlanmasına yönelik alt yapıyı oluşturmakta ve güç sahibi olmakla birlikte güvenliğin sağlanmasıyla devletler, uluslararası sistemde varlıklarını sürdürmektedirler. Kısacası devletler için güç kazanımıyla çıkarların gerçekleştirilmesi, doğrudan güvenliğin sağlanması amacına yöneliktir. Birçok devlet adamının, akademisyenin ve realist düşünürün dış politikada ulusal çıkarla ulusal güvenliği birlikte ele alması (Wolfers, 1952: 15-28) güvenliğin gücün kazanımı ve çıkarların gerçekleştirilmesiyle ilişkili olduğunun göstergelerindedir.

Uluslararası İlişkiler disiplini çerçevesinde "güvenlik", genellikle bir devletin saldırıdan korunma ya da tehditlerden uzak olma durumu olarak ele alınmaktadır. Ancak, disiplin içinde yine de güvenliğin tanımı hususunda bir uzlaşmadan söz edilemez (Tangör vd. 2010: 129). Kısacası güvenlik kavramının tanımlanması açısından birçok yazar, birbirilerinden ayrılarak farklılaşan tanımlamalarda bulunmaktadır. Bu yazarların bir kesimi, güvenliğin temel değerlere (hem bireyler hem de gruplar için) yönelik tehditlerden özgür olunması anlamına geldiği konusunda uzlaşsalar da, analizlerin temel odağının "bireysel", "ulusal" ya da "uluslararası" güvenlik mi olması gerektiği konusunda farklılaşmaktadırlar (Baylis, 2008: 73).

Temel ilgi alanı ise devletlerin kendilerine yönelik tehditlerle mücadele etmek için geliştirmeleri gereken askeri imkân ve kabiliyetler üzerine eğilimleridir (Baylis, 2008: 73). Fakat son zamanlarda, bu güvenlik anlayışı eleştirilmiş ve birçok uluslararası ilişkiler uzmanı, ulusal güvenlik anlayışını diğer meseleleri de içerecek şekilde genişleterek, genişletilmiş bir güvenlik kavramı önerisinde bulunmuşlardır (Baylis, 2008: 73). Bu noktada güvenlik kavramına analiz noktasında bir takım eklemeler yapılmış ve kavramın anlamı analiz düzeyiyle değişim ve genişlemeye uğramakla birlikte neyin güvenliği? sorusu gündeme gelmeye başlamıştır.

Uluslararası ilişkiler disiplininde devletler için güvenlik kavramının değişim ve anlam genişlemesine uğramış olması bilinen bir gerçektir. İlk dönemlerde sadece maddi unsurlar çerçevesinde değerlendirilen güvenlik kavramı, artık maddi olmayan unsurlar çerçevesinde değerlendirilmeye başlanmış ve güvenliğin sadece ulusal güvenlik çatısı altında askeri güvenlik kavramıyla sınırlı olmadığı anlaşılmıştır. Bu bağlamda güvenliğin tek tek her boyutu incelemekten ziyade, hangi olguların güvenlikle ilişkilendirilebileceği ve ulusal güvenliği etkileyebileceğine değinmek gerekmektedir. Güvenlikleştirme teorisi ve dolayısıyla güvenlikleştirme (securization) kavramı da ulusal güvenliği etkileyebilecek olguların belirlenmesinde bizlere yol gösterici olacaktır.¹ Ayrıca güvenlikleştirme kavramı günümüzde enerji güvenliği kavramının açıklanmasında ve sahip olduğu önemin anlaşılmasında yol gösterici niteliktedir.

ENERJİ GÜVENLİĞİ

İnsanlık hayatında önemli bir yeri olan enerji olgusu, gelecek dönemlerde de temel ihtiyaçlar arasında yer almaya devam edecektir. Toplumun iş yapabilme kabiliyetinde ihtiyaç duyduğu enerji, enerji kaynaklarının keşfedilmesiyle ayrı bir önem kazanmıştır. Fakat bu keşifler ve sonrasında yaşanan gelişim, önemli olumsuzluklarında yaşanmasına ortam hazırlamıştır. Bu olumsuzluklar, öncelikle kaynak sahibi olan ve olmayan ayrımıyla başlamış daha sonra başkasının kaynaklarına hücumla geçilmesiyle karşımıza çıkmıştır. Önemli maden bölgesi Alsas-Loren'in değişimiyle sonuçlanan Sedan Savaşı, Irak işgali ve Kuveyt'in işgali gibi sorunlar öne çıkan örneklerdendir.

Enerji kaynaklarına sahip olmanın getirdiği önemli bir problem, dış tehditlere açık hale gelinmesidir. Daha açık bir deyişle enerji kaynaklarına sahip olmak her zaman olumlu sonuçlar doğurmamakta ve göreceli olarak güçlü tarafların çıkar çatışma sahasına dönüşümünüze ortam sağlamaktadır. Dolayısıyla enerji, birçok jeopolitik sorun gibi çatışmaları da tetikleyebi-

¹ Güvenlikleştirme, bir şeyin, değerli olduğu kabul edilen bir öznenin varlığına yönelik bir tehdit olarak kurgulanması ve bu kurgulamanın buna mukabil alınan istisnai tedbirleri desteklemek için kullanılmasıdır (Buzan, 2008: 108).

lir Orta Doğu (Asif vd., 2007: 1401), Afrika ve Latin Amerika coğrafyalarında yaşanan gelişmeler sözü edilen düşüncenin en önemli delillerindedir.

Enerji kaynaklarına sahip olmanın getirdiği diğer bir problem enerjinin demokrasi üzerindeki etkisinden kaynaklanmaktadır. Çünkü genel olarak bakıldığında enerji kaynakları bakımından zengin olan coğrafyaların tümünde –istisnai örnekler dışında- demokrasinin yaygınlaşmadığı ya da düzenli bir devlet yaşamının olmadığı görülmektedir. Ortadoğu, Kafkasya ve Afrika gibi enerji kaynakları bakımından zengin olan bu coğrafyaların modern demokrasi anlayışı ve istikrarlı bir yaşamdan uzak oldukları görülmektedir.

Enerji kaynaklarına sahip olmanın getirdiği bir diğer problem, ülke topraklarının saldırıya açık olması ve enerji akışının sektöre uğratarak zarara neden olunmasıdır. Bu durum enerji terörizmi olarak karşımıza çıkmakta ve kritik enerji altyapılarına (boru hatları, petrol ve LNG tankerleri, enerji terminalleri, enerji sistemler ve demiryolları, vs.) hedef alınan saldırılar olarak tanımlanmaktadır (Şöhret, 2015: 7). Irak'taki enerji nakil hatlarına yapılan saldırılar, Afrika'da bir takım enerji sektöründe çalışan kişilerin kaçırılması ve Limburg saldırıları, önemli örnekler arasındadır (Kerr, 2008: 16). Yaşanan söz konusu saldırıların enerji akışını olumsuz etkilediği kesindir.

Enerji kaynaklarına sahip olmanın getirdiği bir diğer problem – neredeyse enerji güvenliği kavramının temelini oluşturan- ise kaynak milliyetçiliği politikasıdır. Bu noktada kaynak milliyetçiliği, esas itibarıyla kaynağa sahip devletin giderek ulusal enerji sektöründe daha fazla otoriteye sahip olması ve enerji politikalarını devletçi bir bakış açısıyla sürdürülmesini ifade etmektedir (Şöhret, 2015: 5). Özellikle Rusya Federasyonu başta olmak üzere İran, Çin ve Venezüella gibi devletler, son yıllarda mili çıkarları doğrultusunda enerji oyununun kurallarını değiştirmekte ve enerji kaynaklarını bir manivela gibi dış politika hedeflerini gerçekleştirmekte kullanmaktadır (Şöhret, 2015: 5). Dünyanın en büyük yirmiden fazla petrol şirketinin devlet şirketi olması kaynak milliyetçiliği açısından önem taşımakta ve ciddi anlamda enerji güvenliği kavramının temelini oluşturmaktadır. Ulusal anlamda enerji sektörüne hâkim olan devletler bu güçlerini doğrudan uluslararası ilişkilerine yansıtmakta ve enerji güçlerini uluslararası ortamda manivela gibi kullanmalarına neden olmaktadır. Rusya Federasyonu'nun enerji kartını diplomatik ilişkilerinde sık sık kullanması, günümüz örneklerinin başında yer almaktayken; 1973 petrol krizi de geçmiş örneklerin başında yer almaktadır.

Enerji kaynaklarına sahip olmanın yanı sıra enerjide kaynak milliyetçiliği anlayışının benimsenmesi, kaynağa sahip olmanın getirdiği problemlerden bir diğeridir. Söz konusu milliyetçilik anlayışı farklı açıdan da sorun yaratmaktadır. Çünkü genel olarak bakıldığında söz konusu bu anlayışı benimseyen devletler, enerji kaynaklarının ihracatından sağladıkları gelirlerle güç kazanırken aynı zamanda da ekonomilerini söz konusu bu gelirle-

re dayandırmaktadırlar. Nükleer anlaşmazlık sürecinde İran enerji sektörüne uygulanan yaptırımların ülke ekonomisine etkisi ve Ukrayna sorununda Rus tarafına uygulanan yaptırımlarla birlikte enerji fiyatlarındaki istikrarsızlıkların etkileri, söz konusu düşüncenin göstergelerindedir.²

Enerji kaynaklarının neden olduğu sorunların diğer tarafı, kaynak sahibi olmamanın getirdiği problemlerdir. Gelişmişlikten yoksun olmak, söz konusu problemlerin başında yer almaktadır. Gelişmişliğin endüstrileşmeyle doğru orantılı oluşu göz önüne alındığında, sanayinin temel hammadde girdisi olan enerji kaynaklarına sahip olmayan ekonomilerin gelişmişlikten yoksun kaldığı görülmektedir. Bu durumdaki devletler, gelişmişlikten uzak kalmamak amacıyla çeşitli yollar tercih etmektedir. Enerji kaynaklarını ithalat yoluyla temin edilmesi tercih edilen yöntemlerin başında gelmektedir. Fakat bu çözüm daha fazla sorunu beraberinde getirmekte ve enerji kaynaklarına bağımlılık gibi hayati bir sıkıntı ortaya çıkmaktadır. Bu sıkıntı yaşanılır olmakta ve enerji güvensizliği yaşanmaktadır.

Enerji kaynakları dünya coğrafyasına eşit olarak yayılmamıştır ve kaynaklara erişim hiçte kolay olmamıştır. Kaynakların zor bulunuşu, sınırlı oluşu ve giderek artan enerji ihtiyacı, devletleri tedirgin etmektedir (İlbaş, 2014: 15). Bu bağlamda enerji kaynakları günümüzde milletlerin ve devletlerin dostluklarını ve düşmanlıklarını tayin eden son derece stratejik bir madde haline gelmiştir (İlbaş, 2014: 15-16). Kısacası, kaynaklarla birlikte genel olarak enerjinin radikal bir unsur haline dönüştüğünü söylememiz mümkündür (Asif vd, 2007: 1401).

Artan enerji tüketimi ve küresel enerji kullanımındaki yaşanan çeşitli sorunlar –fiyat, arz, nakil, vs.- neden olduğu güvenlik endişeleri (Verrastro vd. 2007: 95) nedeniyle enerji güvenliği kavramı, günümüzde önemi giderek artan olguların başında yer almaktadır. Ayrıca ulusal güvenliği temelden etkileyen etkilere sahiptir. Bu nedenle, devletlerin enerji kaynaklarına hayati önem verdiğini söylemek mümkündür. Bu durumda devletlerin enerji güvenliği kavramına da önem verdikleri de bilinmektedir. Taşındığı önem nedeniyle, enerji güvenliği konusu açıklanması gereken olguların başında yer almaktadır.

Enerji arzının uygun fiyatlarla ilişkilendirilmesi gereken jeopolitik ve uluslararası ilişkiler açısından önemli bir kavram olarak nitelendirilen enerji güvenliği (Malek, 2010: 171) kavramının tanımlanması hususunda ortak uzlaşma olmamakla birlikte; bir takım kurumlar ve yazarların çeşitli tartışmalı tanımlamalarına literatürde rastlanmaktadır (Faas vd, 2008: 10). Örneğin Uluslararası Enerji Ajansına göre enerji güvenliği, “enerji kaynaklarının akışının satın alınabilir fiyatlarla kesintisiz olarak sağlanmasıdır”

² Örnek olarak vermek gerekirse, Rusya Federasyonu’nun bütçe gelirlerinin 12,8 trilyon rublenin yarısını petrol ve doğal gaz gelirlerinin oluşturduğu biliniyor. Petrol ve doğal gaz gelirleri yaklaşık 450 milyar dolardan 230 milyar dolara düşmüştür. <http://www.milliyet.com.tr/putin-in-korkusu-petrol/ekonomi/detay/2157047/default.htm> (30.01.2016)

(<http://www.iea.org/topics/energysecurity/subtopics/whatisenergysecurity/> 15.01.2016). Mert Bilgin'e göre ise enerji güvenliği kavramı "*arzulanan miktarda kaynağın uygun maliyetlerle, doğru zamanda doğru yerde olması*" şeklinde ifade edilmektedir (Bilgin, 2014, 606). Literatür tarandığında ise daha farklı tanımlara ulaşmak mümkündür.

Enerji güvenliği kavramı, hem devletlerin enerji gereksinimlerinin hem de bu gereksinimin tüm devletler için stratejik öneminin artmasına paralel olarak, başlangıçta yapılandırılan biraz daha kapsamlı bir tanımlamayı gerektirmeye başlamaktadır (Pamir, 2015: 39). Bu çerçevede, "*enerji güvenliği, enerjinin yeterli, ödenebilir, güvenilir, zamanında, temiz ve çeşitlendirilmiş kaynaklardan, olabildiğince yerli kaynaklardan, kesintisiz ve kaliteli olarak elde edilmesi*" şeklinde tanımlandığı söylenebilmektedir (Pamir, 2015: 39).

Çeşitli olaylar nedeniyle gündeme gelen arz konusu, enerji güvenliğinde önemli boyutlarda etkiye sahip olan olguların başında yer almaktadır. Enerji arz güvenliğinin boyutları açısından önceki yıllarda meydana gelen olaylardan birkaç örnek vermek gerekmez ufuk açıcı olabilmektedir (Pamir, 2015: 39). Bugüne kadar, günlük ortalama petrol arzı bakımından en büyük miktarda kesinti günde 5,6 milyon varille İran İslam Devrimi sırasında yaşanmıştır (Pamir, 2015: 39). Bu olayı Irak'ın İran'ı işgali ve iki ülke arasındaki savaş izlemiştir. Yaklaşık bir yıl süren savaş günde 4,1 milyon varillik kesintiye neden olmuştur (Pamir, 2015: 39). Irak 2003 işgalinde ortalama arz kaybı 2,3 milyon varil, Rita ve Katrina kasırgalarında ise günde 1,5 milyon varil kesintiye neden olmuştur (Pamir, 2015: 39). Bu etkileri göz önünde bulunduran yetkililer şüphesiz, arzın öneminde enerji güvenliği politikalarına ağırlık vermektedirler.

Sonuç olarak hükümetler tarafından bir takım sorunlar, ülkeleri için hayati duruma geldiği zaman güvenlikleştirilirler. Bu doğrultuda da arz sorunu başta olmak üzere birçok sorun nedeniyle enerji, daha fazla güvenlikleştirilmeye başlanmıştır (Winrow, 2008: 163). Bu bağlamda enerji politikaları söz konusu güvenlikleştirmenin uygulama ortamı haline gelmektedir.

Enerji politikalarını; dış politikadan, ekonomi politikasından, sanayi politikasından bağımsız düşünmek mümkün değildir (İlbaş, 2014: 16). Enerji faktörü dikkate alınmadan da bu politikaları neredeyse belirlemek imkânsızdır (İlbaş, 2014: 16). Dünyada cereyan eden savaşları, barışları, antlaşmaları, ekonomik faaliyetleri hatta terör olaylarını dâhil, enerji faktörü yönünden ele almak artık kaçınılmaz olmuştur (İlbaş, 2014: 16).

Enerji Güvenliğinin Sağlanması, Kaynak ve Tedarikçi Çeşitlendirilmesi

Enerji güvenliğinin tesisinde, enerji ithal eden ülkeler açısından güvenlik açısından sıkıntı yaratan bir takım problemler bulunmaktadır. Günümüzde de enerji arz güvenliği odaklı enerji güvenliği kavramı tanımlamalarına ağırlık verilmesi, enerji güvenliğinin sağlanmasında arzın önemli bir yeri olduğunun kanıtıdır. Öncelikle enerji kullanıcısı ve ithalatçı ekonomilerin yapmış oldukları enerji ithalatı dolayısıyla, enerji ihracatçısı olan bölgelere

ve ekonomilere bağımlılıkları söz konusu olmaktadır. Söz konusu bağımlılıklar ise önemli travmalara neden olmaktadır. 1973 ve 1979 yıllarında yaşanan petrol krizleri sonrası enerji temininde yaşanan sıkıntıların ve ekonomik travmaların (Hoogeveen ve Perlot, 2007: 488) yanı sıra; Rusya Federasyonu'nun 2006 ve 2009 yıllarında Ukrayna'nın –dolayısıyla Avrupa Birliği'nin- doğal gazını kesmesiyle birlikte, Rus doğal gazına bağımlı olan Avrupa Birliği belirtilen dönemlerde yaşamış olduğu sıkıntılar enerji kaynaklarına olan bağımlılığın neden olduğu travmaların bir kanıtıdır.

Enerji kaynaklarına olan bağımlılığın yaratabileceği sorunların yanında, tek bir enerji kaynağı kullanıcısı olan ve aynı bölgeden ithal edilen bir tek enerji kaynağına olan bağımlılık çok daha büyük sıkıntılara neden olabilmektedir. Çeşitlendirme konusu bu noktada ortaya çıkmaktadır. Yenilenebilir enerji kaynaklarının kullanımı konusunda çalışmalar yapılması ve enerji tüketiminde yenilenebilir enerji kaynaklarına da yer vermeye başlanması enerji kaynaklarının çeşitlendirilmesi konusunda bir adım olabileceği gibi, enerji kullanıcı ekonomilerin enerji kaynağı ithalatına bağımlılıklarını azaltmalarına yardımcı olacaktır. Bu noktada, tek bir enerji kaynağına bağımlılığın yaratacağı sıkıntılar dolayısıyla enerji kullanıcısı olan ekonomiler kullanmış oldukları enerji kaynakları çeşitlendirmek yönünde politikalar izlemektedirler (Erkan, 2013: 49).

Kaynak çeşitlendirilmesi, enerji kaynakları arasındaki çeşitlendirme ve kaynak sağlanan bölgelerin çeşitlendirilmesi olarak iki eksenle ele alınabilir (Uğurlu, 2009: 110-111). 1973 ve 1979 yıllarında yaşanan petrol krizleri sonrasında (Yergin, 2014: 298) doğal gazın alternatif enerji kaynağı olarak enerji kullanıcı devletler tarafından ithal edilmeye başlanması ve doğal gazın talebinde artış göstermesi enerji kaynaklarının çeşitlendirilmesine örnek olarak gösterilebilmektedir. Günümüzde en çok talep edilen enerji kaynağı olan petrolün yerini alamasa da alternatif olarak görülen doğal gaza yönelim, benzer durumların yaşanması halinde ikinci bir yol olarak ihtiyaçları bir nebze de olsa karşılayabileceğinden enerji kaynaklarının ithalatında izlenebilecek kaynak çeşitliliği politikaların önemli bir yönü olmaktadır.

İthal edilen enerji kaynaklarının çeşitlendirilmesinin ikinci bir yönü enerji ithal edilen bölgelerin çeşitlendirilmesidir. Jeopolitik stres altındaki enerji tüketicisi ekonominin enerji kaynaklarını sınırlı bir bölgeden ya da tedarikçiden ithal etmesi (Sohn, 2008: 195), tedarik edilen bölgede ya da ekonomide yaşanabilecek herhangi bir sıkıntı durumu enerji akışını olumsuz etkileyebilecektir. Bu bağlamda yaşanabilecek olumsuz durumlara önlem olarak, enerji akışının kesintisiz sağlanabildiği alternatif bölgeler veya ekonomilerden tedarik (Krishnan: 2016: 35) edilmesi, maruz kalınan enerji kaybının telafi edilmesi enerji akışının kesintisiz olarak sağlanmasını olanaklı kılmaktadır. Genel olarak Rus doğal gazına bağımlı olan Avrupa Birliği'nin diğer enerji kaynağına sahip olan bölgelere yönelik enerji politikaları izlemesi, Türkiye'nin Rus doğal gazına alternatif olarak Azerbaycan doğal

gazını ithal etmesi, enerji arz güvenliğinin sağlanmasında enerji ithal edilen bölgelerin çeşitlendirme politikalarının izlenmesinin olumlu bir sonucudur (Erkan, 2013: 50).

TÜRKİYE'NİN ENERJİ PROFİLİ

Türkiye, bilindiği üzere, kimilerine göre dünyanın kalbine açılan kapı, kimilerine göre, dünyanın kalbinde yer alan devlet konumundadır. Sahip olduğu coğrafi nitelikleri nedeniyle de önemli ölçüde jeopolitik ve jeostratejik önemi bulunmaktadır. Bu coğrafya ve önem, Türkiye'nin şansına mıdır bilinmez fakat sürekli olarak tetikte, güç kazanımına açık ve gelişimi yakalamak; hatta önderlik etmek zorunda olmasının gerekliliğidir. Günümüzde de gelişmişlik ve güç kazanımı gibi devleti tetikte tutacak unsurlarının temelini enerji kaynaklarına dayandırıldığı göz önüne alındığında, önemli ölçüde enerji tüketicisi olan Türkiye'nin, enerji güvenliğine politikalarında öncelik vermesi, enerji kaynaklarını da hayati olarak nitelemesi gerekmektedir.

Endüstrileşmenin gelişmişlik göstergesi sayıldığı günümüzde, enerji kullanım miktarı da endüstrileşmenin göstergelerinden sayılmaktadır ve doğrudan ekonomik büyümeyi etkilemektedir.

Türkiye de her anlamda olduğu gibi ekonomik olarak da ciddi anlamda büyüme içerisindedir. Son otuz beş yılın ortalama rakamlarına bakıldığında 1980-1999 arası dönemde yaklaşık %6,9'luk (Demirbaş, 2001: 1240), 2003 senesinden günümüze kadar da ortalama %4,7'lik bir büyüme gerçekleşerek (<http://www.invest.gov.tr/tr-TR/investmentguide/investorsguide/Pages/MacroEconomicIndicators.aspx> 16.01.2016) ortalama %5,6 civarında büyüme rakamı yakalanmaktadır (<http://www.businessht.com.tr/yazarlar/cagdas-sirin/1068162-92-yillik-buyume-seruvenimiz> 16.01.2016). Dolayısıyla sözü edilen büyüme rakamları enerji kaynaklarının kullanımını doğrudan ilişkilendirilmekte ve her geçen gün Türkiye'nin enerji tüketimi artmaktadır. Bu noktada Türkiye'nin enerji kullanımına değinmek gerekmektedir.

Artan sanayileşme ve artan nüfusla birlikte değişen yaşam şartları tüm ekonomilerde olduğu gibi Türkiye'nin de enerji kaynakları kullanımında artışın yaşanmasında etkili olmaktadır. Son otuz senelik dönemlere bakıldığında da bu artışın oranları karşımıza çıkmaktadır. Örneğin 1975 senesinde ülke birincil enerji tüketimi yaklaşık 27,381 milyon ton eşdeğeri petrol (Mtep) iken bu rakam 1990 senesinde 52,632 Mtep'e yükselmiş, 2000 senesine gelindiğinde de yaklaşık 79,621 Mtep'lik bir tüketim gerçekleştirilmiştir. (Inkaya, A. 2001a ve 2001b'dan Aktaran: Öztürk vd., 2003: 295).

Verilen rakamlara göre Türkiye'nin birincil enerji tüketiminin günden güne artış gösterdiği görülmektedir ve bu artış düzenli olarak 2004-2014 yılları arasında da görülmektedir.³

³ Türkiye'nin enerji tüketiminde karşımıza birçok istatistiki veri çıkmakta ve bazı veriler arasında ufak bazılarında uçurum denebilecek farklar göze çarpmaktadır. Örneğin 2004

2004-2014 Yılları Arası Türkiye Cumhuriyeti Birincil Enerji Kaynağı Tüketimi Milyon Ton Petrol Eşdeğeri												
											Toplam pay	%1,0
											2013-14 değişim	%2,7
											2014	125,3
											2013	122,0
											2012	123,6
											2011	118,4
											2010	111,0
											2009	104,2
											2008	103,2
											2007	103,7
											2006	96,6
											2005	86,7
											2004	83,7

(BP Statistical Review of World Energy Report 2015)

Bu noktada, Türkiye'nin enerji tüketimine kaynaklar açısından da değinmekte yarar vardır. 2014 senesi için BP verilerine göre Türkiye, 33,8 Mtep petrol, 43,7 Mtep doğal gaz, 35,9 Mtep kömür, 9,1 Mtep hidroelektrik ve 2,8 Mtep yenilenebilir enerji tüketirken; nükleer enerji tüketimi gerçekleşmemiştir (BP Statistical Review, 2015: 41). Enerji kaynağının kendi tüketim birimi açısından incelendiğinde ise Türkiye 2014 senesinde, 33,8 Milyon ton petrol, 48,6 milyar m³ doğal gaz (BP Statistical Review, 2015: 23), 85 milyon ton kömürdür (Türkiye Kömür İşletmeleri Kurumu, 2014: 38).

Türkiye, dünyada önde gelen enerji tüketicileri arasındayken, aynı durumu sahip olduğu enerji kaynakları açısından söylememiz pek mümkün değildir. Rezerv açısından bakıldığında 296 milyon varil petrol, 6,824 milyar m³ doğal gaz (<https://www.cia.gov/library/publications/the-world-factbook/geos/tu.html> 13.01.2016), 8702 milyon ton kömür rezervine sahiptir (BP, 2015: 30).

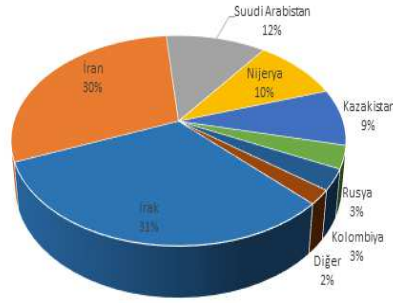
Sınırlı enerji kaynağına sahip olan devletin enerji üretimine bakıldığında Türkiye, 2014 yılında 17,1 milyon varillik petrol, 2015 yılının Eylül ayına kadar 13,1 milyon varillik petrol, 2014 yılında 502,1 milyon m³ doğal gaz ve 2015 yılının Eylül ayına kadar 303,2 milyon m³ -sınırlı denebilecek- doğal gaz üretimi gerçekleştirmiştir (T.C Enerji ve Tabii Kaynaklar Bakanlığı, 2015: 44).

Türkiye'nin enerji kaynakları ve kaynaklara kullanımı açısından bakıldığında, kendi kendine yeterli olmadığı verilen rakamlarda da görüldüğü üzere göze çarpmaktadır. Bu bağlamda ihtiyacı olana yeterli ölçüde sahip olmayan her devletin yaptığı gibi Türkiye'de ihtiyacının temini için çeşitli çözüm yollarına başvurmakta ve ithalat seçeneğine yönelmektedir.

yılı birincil enerji tüketimi Hakan S. Soyhan'a göre 93 Mtep iken BP'ye göre 86,7 Mtep'dir (Soyhan, 2009: 1352). Ayrıca bazı kaynaklar enerji tüketiminde artış yaşandığını belirtirken bazı kaynaklar da azalışın altını çizmektedir. Bu nedenle literatürde genel kabul gören BP kuruluşunun istatistikleri dikkate alınmıştır.

Türkiye'nin enerji ihtiyacını karışılama yönelik gerçekleştirdiği enerji kaynakları ithalatına bakıldığında, 2014 yılında rafineri lisansı sahipleri aracılığıyla 20,53 milyon ton ve dağıtıcı lisans sahipleri aracılığıyla 12,02 milyon ton olmak üzere, toplamda 32,55 milyon ton petrol ithalatı gerçekleştirmiştir (Pamir, 2015: 322). 2014 yılı için ürün bazında bakıldığında, toplam ithalatın yaklaşık %54'ü olan 17,47 milyon tonluk bir kısmını ham petrol ithalatı oluşturmaktadır (Pamir, 2015: 322). Toplamda en fazla petrol ithalatının yapıldığı iki ülke Irak ve İran'dır (Pamir, 2015: 322). Bu ülkelerden yapılan ithalat, toplam petrol ithalatının %61'ini oluşturmaktadır (Pamir, 2015: 322). Söz konusu rakamlar ışığında da Türkiye, petrol ithalatında dünyada on üçüncü sıradadır (Türkyılmaz, 2015: 3).

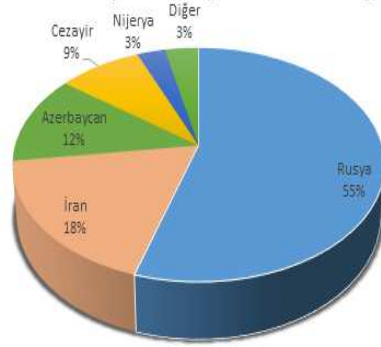
Ülkemizin 2014 yılında Petrol İthal Ettiği Ülkeler

(Enerji Piyasası Düzenleme Kurumu (EPDK)'dan aktaran:
http://www.mfa.gov.tr/turkiye_nin-enerji-stratejisi.tr.mfa 20.01.2016)

Türkiye'nin enerji kaynağı ithalatı kuşkusuz, petrolle sınırlı değildir. Doğal gaz ve kömür de önemli miktarda ithal edilen enerji kaynakları arasında yer almaktadır. Bu noktada ithal edilen doğal gaz miktarlarına da değinmekte yarar vardır. Türkiye, doğal gaz ithalatı bakımından dünyada beşinci sırada yer almaktadır (Türkyılmaz, 2015: 3) ve 2014 yılı için toplamda 41,1 milyar m³ doğal gaz ithalatı gerçekleştirmiştir (BP, 2015: 28). Toplam 41,1 milyar m³ ithalatın 5,3 milyar m³'ünü Azerbaycan'dan, 26,9 milyar m³'ünü Rusya'dan, 8,9 milyar m³'ünü İran'dan gerçekleştirmiştir (BP, 2015: 28). Sıvılaştırılmış doğal gaz (LNG) açısından bakıldığında ise Türkiye, Trinidad & Tobago'dan 0,1 milyar m³ LNG, Norveç'ten 0,3 milyar m³ LNG, Katar'dan 1,1 milyar m³ LNG, Nijerya'dan 1,5 milyar m³ LNG, Cezayir'den 4,1 milyar m³ LNG ve bazı Avrupa ülkelerinden 0,2 milyar m³ LNG ithlatı gerçekleştirerek toplamda 7,3 milyar m³ kaynak temin etmiştir (BP, 2015: 28). Toplam doğal gaz ithalatı açısından bakıldığında ise rakam 48,4 milyar m³'e 2015 Ekim başına kadar da 34,337 milyar m³'e (daha kış kullanımı başlamamıştır) tekabül etmekte ve bu rakam görüldüğü üzere sahip olunan rezervlerin çok üstünde kalmaktadır (T.C Enerji ve Tabii Kaynaklar Bakanlığı, 2015: 44).

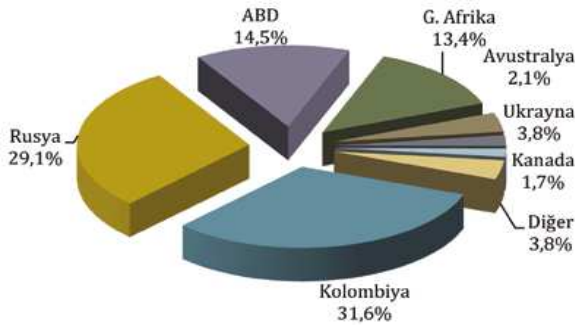
Ülkemizin 2014 yılında Doğal Gaz İthal Ettiği Ülkeler

(EPDK'dan Aktaran: http://www.mfa.gov.tr/turkiye_nin-enerji-stratejisi.tr.mfa
20.01.2016)

Türkiye'nin 1980'li yıllardan önce son derece düşük miktarlarda başlayan kömür ithalatı, 1990'lı yıllarda 10 milyon tonun ve 2000'li yıllarda ise 20 milyon tonun üzerine çıkmıştır (TKİ, 2014: 36). Kömür ithalatındaki artış oranı 2004-2014 arasındaki on yılda %79 ve son yirmi yılda ise %291 oranındadır (TKİ, 2014: 36). 2012 yılında kömür ithalatı bir önceki yıla göre yaklaşık %23 artış göstererek 29,6 milyon ton düzeyine yükselmiş, 2013 yılında ise bir önceki yıla göre %8,4 azalarak 27,2 milyon ton olarak gerçekleştirilmiştir. 2014 yılı kömür ithalatı ise %11 artışla 30,2 milyon ton olmuştur (TKİ, 2014: 36).

Kömür İthalatında Ülke Payları: (TKİ, 2014: 37)

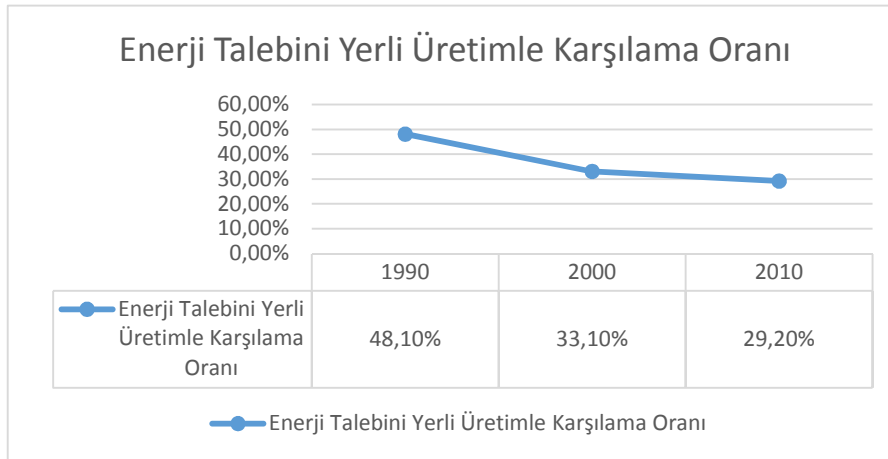

TÜRKİYE'NİN ENERJİ BAĞIMLILIĞI

2014 yılında yaklaşık 125 milyon ton petrol eşdeğerini (milyon tep) geçen yıllık enerji talebinin, yapılan projeksiyonlara göre; 2023 yılında 210 milyon tep'e ulaşması beklenmektedir. Hâlihazırda, birincil enerji talebinin %35'i doğal gaz, %28,5'i kömür, %27'si petrol, %7'si hidro ve %2,5'i diğer yenilenebilir kaynaklardan karşılanmaktadır (http://www.mfa.gov.tr/turkiye_nin-enerji-stratejisi.tr.mfa 21.01.2016).

Türkiye, İktisadi İşbirliği ve Kalkınma Teşkilatı (OECD) ülkeleri içerisinde geçtiğimiz 10 yıllık dönemde enerji talep artışının en hızlı gerçekleştiği ülke durumuna gelmiştir (http://www.mfa.gov.tr/turkiye_nin-enerji-stratejisi.tr.mfa 20.01.2016). Aynı şekilde Türkiye, dünyada 2002 yılından bu yana elektrik ve doğal gazda Çin'den sonra en fazla talep artış hızına sahip ikinci büyük ekonomi olmuştur. Yapılan projeksiyonlar bu eğilimin orta ve uzun vadede de devam edeceğini göstermektedir. http://www.mfa.gov.tr/turkiye_nin-enerji-stratejisi.tr.mfa 20.01.2016).

Hızla artan enerji talebi neticesinde Türkiye'nin, başta petrol ve doğal gaz olmak üzere, enerji ithalatına bağımlılığı artmaktadır (http://www.mfa.gov.tr/turkiye_nin-enerji-stratejisi.tr.mfa 20.01.2016). Hâlihazırda toplam enerji talebinin yaklaşık %27'si yerli kaynaklardan karşılanırken, kalan bölümü çeşitlilik arz eden ithal kaynaklardan karşılanmaktadır (http://www.mfa.gov.tr/turkiye_nin-enerji-stratejisi.tr.mfa 21.01.2016). Talebin en büyük kısmı (31,3'ü) -neredeyse tamamı- (%98'i) ithal edilen doğal gaz ile karşılanmaktadır (Pamir, 2015: 320). İkinci sırada yer alan petrol, Türkiye'nin enerji gereksiniminin %28,2'sini karşılarken, ülkenin bu kaynaktan da %93 oranında ithalata bağımlı olduğu görülmektedir (Pamir, 2015: 320). Kömür açısından da ithalatın payı giderek artmaktadır (Pamir, 2015: 320). Toplam olarak bakıldığında ise, Dünya Enerji Konseyi'nin Türkiye'yle ilgili verilerine göre; enerji talebi artan ülkelerden olan Türkiye'nin enerjide dışa bağımlılık oranı %72'dir ve toplam ithalattaki enerjinin payı %25'dir (Doster, 2014: 601).

(Doster, 2014: 601)

Veriler incelendiğinde Türkiye'nin durumu hiç te iç açıcı değildir ve enerji bağımlılığı sorununun varlığı ve bağımlılığın giderek arttığı açıkça ortadadır. Ancak, bu durum devlet için sadece bağımlılık sorunu değil, aynı zamanda enerji kaynaklarını diplomatik yaptırım aracı olarak kullanan tedarikçilere olan bağımlılık sorunudur. Çünkü enerji ithalatına bağımlılık ya da

enerji tedarikinin ithalatıyla dışarıya emanet edilmesi, ulusal güvenliğin de dışa emanet edilmesidir. Özellikle doğal gaz gibi nitelikleri nedeniyle zor bazı gerekliliklerle temin edilen bir enerji kaynağında dışa bağımlılık ise ulusal güvenliğin savunmasız bırakılması anlamına gelmektedir.

Doğal Gaz'ın Niteliği ve Talep Artışı

Petrolün bir türevi olan doğal gaz, yerkabuğunun içindeki fosil kaynaklı bir çeşit gaz karışımdır. Doğal olaylar sonucunda, fosilleşmiş olan bitki ve hayvan kalıntılarının zamanla yer kabuğuna gömülüp basınç ve radyoaktivitenin de etkisiyle, kimyasal ayrışımara uğraması sonucunda oluşan doğal gazın oluşabilmesi için çok uzun yıllar geçmesi gerekmektedir (Erkan, 2013: 25).

Doğal gaz esas olarak "metan (CH₄)" ve daha az oranda "etan (C₂H₆)" ve "propan (C₃H₈)" gibi hidrokarbonlardan meydana gelmektedir (Dokuzlar, 2006: 23'dan Aktaran: Erkan, 2013: 25). Ayrıca bileşiminde azot (N₂), karbondioksit (CO₂), hidrojen sülfür (H₂S) ile helyum (He) gazları da bulunabilmektedir (Aktaş, 2005: 8'dan Aktaran: Erkan, 2013: 25). Doğal gaz, bileşiminde karbondioksit gazını bulundurmasına rağmen diğer yenilene-meyen enerji kaynaklarıyla kıyaslandığında bu miktar minimum düzeyde-dir (Erkan, 2013: 25). Doğal gaz, bileşiminde kükürt ve organik kükürt bileşiklerini içermemesi nedeniyle yanma sonucu kükürtlü gaz salınımı olma-masından dolayı, atmosferde kirliliğe yol açmamaktadır (Erkan, 2013: 26).

Doğal gazın bir diğer özelliği ise büyük miktarlarda depolanamamasıdır (Dokuzlar, 2006: 22'den Aktaran: Erkan, 2013: 26). Bu durum, doğal gaz ithal eden ülkeler için sıkıntı yaratmaktadır çünkü alınan doğal gazın kısa süre içerisinde tüketilmesi gerekmektedir (Erkan, 2013: 26). Kısa sü-rede tüketilmesi gerekliliği nedeniyle doğal gaz, kaynaktan tüketim yerleri-ne bağlanmalıdır (Dokuzlar, 2006: 22'den Aktaran: Erkan, 2013: 26).

Günümüzde yenilene-meyen enerji kaynakları arasında ikinci sırada gösterilen doğal gazın artan taleplerle doğru orantılı olarak toplam dünya üretimi yaklaşık %3,7 artmıştır (BP, 2015). Dünya doğal gaz üretiminde petrolde olduğu gibi en önemli bölge olan Orta doğu bölgesinde doğal gaz üretimi yaklaşık olarak %3,5 artmıştır (BP, 2015). Dünya doğal gaz tüketimi de orantılı olarak % 0,4'lik bir artış olmuştur (BP, 2015). En fazla doğal gaz tüketim artışı bölge bazında Orta doğu bölgesinde gerçekleştirilmiştir (BP, 2015: 22-23).

Doğal gaz nitelikleri ışığında bakıldığında kullanımı gün ve gün artan enerji kaynağı olmasına karşın aynı şekilde bir takım güvenlik sorunlarına neden olabilecek bir enerji kaynağıdır. Depolanma sorunu ve verimli olarak nakil hatlarıyla taşınması gerekliliği söz konusu güvenlik sorunlarına yol açabilecek nitelikleriyken, tedarikçi ekonomilerin de söz konusu niteliklerin bilincinde hareket etmesi, durumu daha da karmaşık hale getirmektedir. Enerji kartını dış politika aracı olarak kullanan Rusya Federasyonu gibi tedarikçilerden gerçekleştirilen gaz ithalatının -kaynağın nitelikleri göz

önüne alındığında- neden olabileceği olumsuzluklar bu bağlamda önemli olmaktadır.

TÜRKİYE’NİN DOĞAL GAZ TERCİHİ VE ENERJİ STRATEJİSİ

Türkiye’nin doğal gazı tercih etmek için üç ana nedeni vardır. Birincisi, yaşam standardı yükseldikçe artan elektrik ihtiyacıdır. İkincisi, çevre kaygıdır. Üçüncüsü, Türkiye’nin enerji merkezi olma planlarıdır (Dokuzlar, 2006: 162). Ayrıca Rusya ve İran’dan “her zaman” doğal gaz temin edilebileceği inancı Türkiye’nin doğal gaza yönelimini etkileyen diğer unsurlardandır.

Türkiye, uluslararası sistemde enerji konusunun önemli bir sorun haline dönüşmeye başladığının farkındalığıyla, sistemin diğer aktörleriyle benzer şekilde, kendi enerji stratejisi oluşturma yolunu tercih etmiştir (Sözen Vd. 2014: 398). Türkiye, çok boyutlu enerji stratejisi çerçevesinde, kaynak ülke ve güzergâh çeşitliliğine gidilmesini, enerji karışımında yenilenebilir enerjinin payını arttırırken, nükleer enerjiden de yararlanılmaya başlanılmasını, enerji verimliliğinin arttırılmasına yönelik çalışmalarda bulunulmasını ve Avrupa’nın enerji güvenliğine katkıda bulunulmasını amaçlamaktadır (http://www.mfa.gov.tr/turkiye_nin-enerji-stratejisi.tr.mfa 22.01.2016).

Geçmiş deneyimlerden hareketle, enerji akışındaki herhangi bir kesinti durumunun neden olacağı olumsuzluklar bilinmektedir. Ukrayna, Estonya krizlerinde ve Rus gazının kesintiye uğramasının sonucunda yaşananlar, geçmişte tanık olunan deneyimlerin sadece bir kaçıdır. Bu noktada özellikle doğal gaz açısından bakıldığında, rasyonel olmayan ve sınırlı sayıda tedarikçiden enerji ithalatı gerçekleştiren Türkiye, enerji stratejilerinde dışa bağımlılığın azaltılmasına büyük önem vermektedir. Çünkü enerjide dışa bağımlılığın siyasi açıdan farklı yansımaları bulunmaktadır. Bu bağlamda Türkiye, enerjide dışa bağımlılığın yaratabileceği olumsuz siyasi yansımaları önleyebilmek için hem enerji kaynaklarının, hem enerjinin ithal edildiği ülkelerin hem de doğalgaz ve petrol boru hatlarının çeşitlendirilmesi yönünde adımlar atmaktadır (Özkan, 2010: 25).

TÜRKİYE-RUSYA ENERJİ İLİŞKİLERİ VE GÜNCEL GELİŞMELER

SSCB’nin yıkılarak yerini Rusya Federasyonu’na bıraktığı 1991’de Türkiye-SSCB ilişkilerindeki en önemli gelişme dönemin Cumhurbaşkanı Turgut Özal’ın 11-16 Mart’ta Moskova’yı ziyareti olmuştur (Oran, 2001: 540). 1969’da Cevdet Sunay’ın gezisinin ardından bu düzeydeki ikinci ziyarettir (Oran, 2001: 540). Fakat enerji alanındaki ilişkilerin başlangıç noktası, bu tarihin kısa bir süre öncesine dayanmakta ve 1984 yılında imzalanan, 1987 yılında başlayan, 1990 yılında da arttırılan doğal gaz alımına dayandırılmaktadır (Oran, 2001: 546). Bu dönemde ilişkilerin ayrıca rekabet söylemi içerisinde gerçekleştiğini de kabul etmek gerekir.

Türkiye ve Rusya arasında 1990'lı yıllara hâkim olan rekabet söyleminin yerini 2000'li yıllarda, konjonktürel gelişmelerin etkisi altında ve fakat bunun ötesinde karşılıklı olarak atılan hesaplı ve dengeli adımlarla şekillendirilmiş biçimde işbirliğine bırakmıştır (Çelikpala, 2015: 138). Ekonomik ve ticari ilişkiler alanında ve de özellikle enerji işbirliği bağlamında Türkiye'nin birincil ortağı konumuna ulaşan Rusya'nın Türk kamuoyundaki algısında da bir dönüşüm yaşanmıştır (Çelikpala, 2015: 138). Enerji alanında yaşanan gelişmeler taraflar için yakınlaştırıcı unsur olarak ön plana çıkmış ve algı değişiminde etkin rol oynamıştır.

25 yıllık öngörülen ve yılda 6 milyar m³ doğal gaz alımını öngören anlaşmanın imzası sonrasında (Pamir, 2015: 250) 1987 yılından itibaren Ukrayna, Romanya ve Bulgaristan üzerinden gelen Batı boru hattıyla doğal gaz akışı başlamış (Oran, 2013: 545) ve dolayısıyla enerji ilişkileri zaman zaman gerginliğe uğrasa da, çeşitli anlaşmalarla devam ettirilmiştir. Sözü edilen ilk anlaşma Gazprom/Gazexport ve BOTAŞ arasında gerçekleştirilmiştir. Daha sonra, 18 Şubat 1998'de aynı boru hattı üzerinden (kapasiteyi arttırmak üzere bazı ek yatırımlar yapılarak) 8 milyar m³ ilave gaz almak üzere 23 yıllık yeni bir anlaşma imzalanmıştır (Pamir, 2015: 250).

Mavi Akım projesi taraflar arasındaki enerji ilişkilerinde önemli dönüm noktalarındandır (Warhola vd, 2005: 130). Türkiye ve Rusya Federasyonu arasında bugüne kadar gerçekleştirilen enerji alanındaki en büyük proje olan Mavi Akım projesinin temeli Aralık 1997'de imzalanan "*Rus Doğal Gazının Karadeniz Altından Türkiye Cumhuriyeti'ne Sevkiyatına İlişkin Hükümetlerarası Anlaşma*" ile atılmıştır (http://www.mfa.gov.tr/turkiye_nin-enerji-stratejisi.tr.mfa 20.01.2016). Aynı tarihte BOTAŞ ile Gazexport şirketleri arasında, yılda 16 milyar m³ doğal gaz alımına yönelik 25 yıl süreli "*Doğal Gaz Alım Satım Anlaşması*" imzalanmıştır (http://www.mfa.gov.tr/turkiye_nin-enerji-stratejisi.tr.mfa 20.01.2016).

2004 yılındaki Vladimir Putin'in Ankara ziyareti, taraflar arasındaki ilişkilerdeki önemli noktalardan birisidir. Bu tarihte taraflar arasında enerji, finans ve güvenlik alanlarında altı adet işbirliği anlaşmasıyla birlikte, çok yönlü ortaklık ve yakın dostluk deklarasyonunu imzalamışlardır (Weitz, 2010: 64-65). Deklarasyonda ise "*Taraflar, nükleer enerji alanındaki işbirliğini ticari ve ekonomik ilişkilerinin önemli bir parçası olarak değerlendirir ve bu işbirliğinin hukuki ve teknik temellerini daha da geliştirmeye hazır olduklarını teyit ederler. Türk Tarafı, Rus firmalarının nükleer enerji projelerine ilgilerini memnuniyetle karşılamaktadır*" (<http://www.mfa.gov.tr/turkiye-cumhuriyeti-ile-rusya-federasyonu-arasindaki-iliskilerin-yeni-bir-asamaya-dogru-ilerlemesi-ve-dostlugun-ve-cok-boyutlu.tr.mfa> 21.01.2016) şeklindeki açıklama ön plana çıkmakta ve aslına bakıldığında Akkuyu Nükleer Santrali'ne ilişkin çalışmalar, söz konusu tarihe dayandırılmaktadır. Kısacası Mersin-Akkuyu'da kurulması planlanan Türkiye'nin ilk nükleer santrali için çalışmalar 2004 yılında başlamıştır (Oran, 2013: 550).

Taraflar arasındaki var olan enerji ilişkilerinde diğer önemli nokta, 2010 yılında gerçekleştirilen ziyaretin sonrasında duyurulan, Güney Akım Projesi çalışmalarının başlatılmasıdır (Richard Weitz, 2010: 68). Fakat proje çeşitli nedenlerden dolayı gerçekleştirilememiştir ve Şubat 2015'te "Türk Akım Projesi" ortaya atılmıştır (Vihma vd, 2015: 45).

Taraflar arasındaki enerji ilişkilerinin diğer alanlarda olduğu gibi her zaman yakın seyretmediği ve tarafların çoğu zaman mücadeleye giriştikleri bilinmektedir. Bu noktada söz konusu gerginliklerin öncelikle tarafların çıkar alanlarının ve konularının çakışmasından kaynaklandığını belirtmek gerekmektedir. Türkiye'nin dağılan SSCB coğrafyasında -Rus arka bahçesinde- etkin olmaya çalışması, batının söz konusu coğrafyaya sokulmaya çalışılması gibi etkenler ilk dönemde yaşanan gerginliklerin en önemli nedenlerindedir. Ayrıca söz konusu nedenler enerji konusunu da tetiklemiştir. Bakü-Tiflis-Ceyhan hattıyla gerilen ilişkiler bu bağlamda önemli örneklerin başında yer almaktadır. Projeye karşılık, Rus tarafı, Ermenileri destekleyerek Türkiye'ye karşılık vermeye çalışmıştır.

Taraflar arasındaki ilişkilerin gerilmesine neden olan ikinci hadise, Türkiye'nin enerji politikasında -önemli bir adım atarak- kuzey-güney ve doğu-batı yönlü enerji nakil hatlarını coğrafyasına çekerek, enerji koridoru olmak amacı doğrultusunda destek olduğu Nabucco Projesi'dir. Rusya tarafının bu projeye karşılık Güney Akım Projesini öne sürerek tepkisini belli etmesi, projeden duyduğu hoşnutsuzluğun göstergelerindedir.

Taraflar arasındaki ilişkilerin gerilmesindeki -önemli görülen- üçüncü hadise, yakın tarihte patlak veren "uçak hadisesidir". Kırım krizi sonrasında başlayan ilişkilerdeki gerilme, 3-4 Ekim 2015 tarihlerinde Rus savaş uçaklarının Türk hava sahasını işgaliyle ayrı bir boyuta taşınmıştır. Sonrasında, 24 Kasım 2015 tarihinde uyarılara rağmen ihlallere devam eden Rus savaş uçağının düşürülmesiyle gerginlik doruğa ulaşmış, taraflar sıcak çatışma noktasına gelmişlerdir (Caşın vd, 2016: 453).

Enerji Güvenliği Endişeleri

24 Kasım 2015 tarihinde yaşanan krizin ilişkilerde dönüm noktası niteliğine sahip olduğu yadsınamaz gerçektir. Bu noktada krizin nedenleri, ilişkilerin gerilme nedenlerinden çok, ileri ki dönemler için olası etkilerinin hesaplanması ve zarar görmemek için, önlemlerin alınmasına gerek duyulmaktadır. Karar alıcılarda söz konusu bu gereklilikte hareket etmeli ve gerekli stratejileri belirleyerek uygulamaya geçirmelidirler. Çünkü ilişkilerin gerildiği ülke dış politikada enerji kartını kullanan Rusya Federasyonu'dur (Nygren, 2008: 3).

1973 yılında yaşanan petrol krizi sırasında enerji kaynaklarını ilişkilerinde kullanmaya çalışan Arap ülkelerinin yanı sıra, günümüzde enerji kaynakları, enerji süper gücü olmak hedefi (Lelli, 2009: 756) doğrultusunda politikalarını uygulayan Rusya Federasyonu tarafından kullanılmaktadır. Vladimir Putin'in iktidara gelişiyle enerji kaynakları ihracatından sağlanan

gelirlerle ekonomisinde önemli bir gelişim gerçekleştiren Rusya Federasyonu, sahip olduğu yer altı zenginliklerini uluslararası ilişkilerde etkili olarak kullanmaktadır. Bronz Asker Anıtı Krizi (Esakova, 2012: 209), bu bağlamda önemli örneklerdendir.

Rusya Federasyonu benzer şekilde, Türkiye ile yaşanan gerginlikte ilk etapta enerji kartını ileri sürmüş ve Akkuyu Santrali'yle birlikte Türk Akım projesine yönelik açıklamalarda bulunmuştur. Açıklamalarda ise, *"Türk Akımı kapsamında inşa edilecek dört hattan ikisinin iptal edileceği ve akışın 63 milyar m³ değil 32 milyar m³ olacağı"* dile getirilmiştir (<http://enerjienstiusu.com/2015/10/08/turkiye-rusya-krizi-turk-akimini-nasil-etkiler/> 02.02.2016).

Söz konusu bu açıklamaya karşılık Türkiye Cumhuriyeti Cumhurbaşkanı Recep Tayyip Erdoğan *"Türkiye, zengin enerji kaynakları olan bir ülke değil. Tam tersine bu bakımdan dışa bağımlıyız. İşte Rusya ile yaşadığımız son sıkıntıda ilk akla gelen, herkesi endişeye sevk eden mesele, doğalgaz konusu oldu. Niçin? Çünkü ısınmada ve elektrik üretiminde büyük ölçüde doğalgaz kullanıyoruz. Burada şu hususun altını özellikle çizmek istiyordum. Evet petrolümüzün yüzde 90 buçuğunu, doğalgazımızın da yüzde 98 buçuğunu dışarıdan alıyoruz. Doğalgazda en büyük tedarikçimiz Rusya, ham petrolde ise Irak'tır. Ama her iki ülke de tek kaynağımız değildir. Kamuoyunda Türk Akımı Projesi'nin Rusya tarafından durdurulduğu yönünde haberler çıkıyor. Türk Akımı, taleplerimizin karşılanmaması sebebiyle bir süredir tarafımızdan rafa kaldırılmış bir projedir"* (<http://www.hurriyet.com.tr/erdogandan-turk-akimi-aciklamasi-40023217> 05.02.2016) şeklindeki açıklamasıyla projeyi Türk tarafının rafa kaldırdığını ilan etmiştir. Projeyi kimin rafa kaldırdığı ya da ertelediği şüphesiz bu noktada önemli değildir. Önemli olan ise ilişkilerde yaşanan gerginliğe ilk hamle olarak enerji silahının konu edilmesidir.

Sonuç olarak, geçmiş deneyimler ve güncel gelişmeler ışığında artık Moskova, Ankara için "güvenilir bir enerji tedarikçisi" olarak görülmemektedir (Habibe Özdal, vd, 2016: 45). Türk hükümeti bu nedenden dolayı, enerji kaynağında dışa bağımlılığın ve özellikle de Rus gazına bağımlılığın azaltılması yönünde adımlar atarak alternatif tedarikçilerle anlaşma yolunu tercih etmektedir. Türk tarafının bu adımı önemli ölçüde önlem almaya yönelik olsa da aslında daha önce atılması gereken bir adımdır. Bu bağlamda, TANAP projesinin hızlandırılması, Kuzey Irak gazının devreye sokulması, İsrail ve Doğu Akdeniz'deki gaz rezervlerini iç piyasayla buluşturucu adımların atılması, Katar'dan gelecek yeni enerji yatırımlarıyla beraber LNG ithalatında bir üst düzey işbirliği modeline geçilmesi gibi konular Ankara'nın son dönemde izlediği yapıcı stratejisinin kilometre taşlarını oluşturmaktadır (Özdal vd, 2016: 45).

ALTERNATİF OLARAK “ODLAR YURDU”⁴ İLİŞKİLER

Güneybatı Asya’da Hazar Denizi’nin kıyısında İran ve Rusya Federasyonu arasında yer alan Azerbaycan Cumhuriyeti, Ekim 1991 senesinde bağımsızlığını ilan etmiştir. Güney Kafkasya olarak nitelendirilen coğrafyanın devletlerinden Azerbaycan, kuzeyde Rusya Federasyonu, kuzeybatıda Gürcistan, batıda Ermenistan ve Nahçıvan üzerinden Türkiye, güneyinde ise İran ile kara sınırını paylamaktadır (İşyar, 2010: 67).

Nesib Nesibli’ye göre, “Azerbaycan’ın uluslararası sistemdeki stratejik konumunun belirlenmesinde coğrafya, kültür, tarih, ekonomi ve askeri faktörler özel önem arz etmektedir. Bu çerçevede Azerbaycan’ın stratejik konumunun jeopolitik boyutunu fiziki ve siyasal bağlamda değerlendirmek mümkündür” (Ceferov, 2011: 22-23). Fiziki açıdan denizlere doğrudan çıkışı olmaması⁵ nedeniyle büyük handikap sahibi olan Azerbaycan, buna karşın sahip olduğu coğrafyanın siyasi özellikleri nedeniyle jeopolitik ve jeostratejik açıdan uluslararası sistemde ön planda olan devletler arasındadır. Daha açık bir deyişle, fiziki olarak sahip olduğu enerji kaynağı rezervleri ve konumunun siyasi özelliklerini güçlendirmesi Azerbaycan’ı uluslararası sistemde önemli konuma getirmektedir (Strakes, 2013: 38).

Azerbaycan’ın uluslararası sistemde önemli kılan sahip olduğu enerji kaynakları rezervlerine bu noktada değinmek gerekmektedir. BP 2015 Haziran verilerine göre Azerbaycan yaklaşık 7 milyar varillik petrol rezerviyle toplam dünya petrol rezervlerinin %0,4’üne, 1,2 trilyon m³ doğal gaz rezerviyle toplam dünya doğal gaz rezervlerinin %0,6’sına sahiptir.⁶ Söz konusu rezervler her geçen gün yeni keşfedilen rezervlerle hızla artmakta ve bu artış Azerbaycan’ın önemini bölgesel ve küresel çapta arttırmaktadır (<http://www.diplomatmagazine.com/issues/2010/june/277-azerbaijans-energy-policy-v15-277.html> 05.02.2016).

Enerji kaynakları bakımından zengin durumda olan Azerbaycan, dış politikasında da enerji konusuna önem vermektedir (Pamir, 2011: 360). Bağımsızlık sonrasındaki dış politika anlayışına bakıldığında söz konusu önem göze çarpmaktadır. Bu çerçevede, Azime Telli’nin aktardığına göre: “Azerbaycan dış politikası üç ana faktörce şekillenmektedir. Bu üç faktör, Dağlık Karabağ sorunu, Azerbaycan’ın enerji kaynakları ve Avrupa ile yakın ilişkiler kurmakla birlikte Avrupa-Atlantik yapısına entegre olmaktır” (Telli, 2015: 349). Azerbaycan dış politika anlayışındaki söz konusu üç faktör, günümüzde Türkiye’nin Rus enerjisine olan bağımlılığı azaltmak için Azerbaycan’a yöneliminde büyük etkiye sahiptir ve durumu kazan kazan niteliğine taşımaktadır.

⁴ “Ateşler Ülkesi” anlamına gelmektedir.

⁵ Azerbaycan denize doğrudan çıkışı olmayan 42 devletten birisidir.

⁶ Hazar Strateji Enstitüsüne göre bu rakam 3,5 trilyon m³ ve yeni yapılan keşiflerle 6 trilyon m³tür.

Azerbaycan'ın bağımsızlık sonrasındaki batı yanlısı dış politikasında (Pınar İpek, 2009: 228) Türkiye önemli bir yere sahiptir. Ortak millet olmanın yanında (James Marriott vd, 2006: 29), Türkiye'nin sahip olduğu nitelikler ve dış politika anlayışındaki sistematik anlayış, yakınlığı etkileyen önemli unsurların başında yer almaktadır. Öncelikle Türkiye'nin sistematik dış politika anlayışına bakıldığında, Türk Dış Politikasının rasyonel niteliğe sahip olduğu ve her zaman Avrupa-Atlantik yapısına meyilli olduğu görülmektedir. Soğuk Savaş döneminde NATO cephesinde yer alan ve üyeliğini günümüzde de devam ettiren Türkiye'nin bu niteliği -Avrupa Birliği'yle ilişkileri de göz önünde bulundurulduğunda-, Azerbaycan için önemli bir yakınlaşma ve ilişkilerin geliştirilmesine yönelik uygun ortamın hazırlanmasında önemli rol oynamaktadır (Shaffer,2010: 7212).

Türkiye'nin Azerbaycan'la olan ilişkilerinin yakınlaşmasında ve enerji kaynağı tedarikinin önemli bir kısmının bu ülkeden sağlanması yönündeki girişimlerin hızlandırılmasında rol oynayan gelişmelerin bir diğeri, tarafların Dağlık Karabağ sorunundaki aynı fikirde olmaları ve Türkiye'nin Azerbaycan'a uluslararası arenadaki önemli desteğidir (<http://www.bilgesam.org/incele/164/-isgal-altindaki-daglik-karabag-sorunu/#.VrZCjFiLTIU> 15.01.2016). Dağlık Karabağ'ın Ermeni güçlerince işgali üzerine Türkiye, 1993'te Ermenistan ile arasındaki sınırı kapatmış ve bu ülke ile diplomatik ilişkilerini dondurmıştır (<http://www.aljazeera.com.tr/dosya/kafkasya-nin-acik-hesabi-daglik-karabag> 15.0.2016). Bu hamle Türkiye'nin Azerbaycan'ın yanında olduğunun en önemli örneklerindedir.

Türkiye'nin Azerbaycan'la olan ilişkilerinin yakınlaşmasında ve enerji kaynağı tedarikinin önemli bir kısmının bu ülkeden sağlanması yönündeki girişimlerin hızlandırılmasında rol oynayan gelişmelerin bir diğeri, tarafların enerji konusundaki ortak çıkarlarıdır. Öncelikli olarak Azerbaycan'ın enerji ihracatının gerekliliği ve coğrafi konumunun engellerine bu noktada değinmek gerekmektedir ki, petrol bakımından günlük 848 bin varillik petrolün sadece 101 bin varilini tüketebilen (BP, 2015: 8-9), doğal gaz açısından 16,8 milyar m³ üretimin ancak 9,2 milyar m³'ünü tüketebilen (BP, 2015: 21-22) Azerbaycan, enerji kaynaklarının ihracatına ihtiyaç duymaktadır (Ciarreta vd, 2012: 285).

Ayrıca Dünya'daki 40'dan fazla kapalı devletten biri olan Azerbaycan, açık denizlere, İran, Rusya ve Türkiye gibi güçlü komşuları üzerinden çıkma imkânına sahiptir (Telli, 2015: 351). Söz konusu bu nedenler başta olmak üzere birçok etken, günümüzde de iki tarafın yakınlaşmasında önemli rol oynamaktadır.

Türkiye açısından bakıldığında, söz konusu bu etkenlerin yanında bir takım gelişmeler, enerji konusunda Azerbaycan'a yönelimin nedenlerindedir. Bu bağlamda öncelikli nedenlerden ilki, Türkiye'nin enerji güvenliği politikası ve anlayışı bağlamında kaynak ve tedarikçi çeşitlendirme yolunu tercih etmesidir. Bu çerçevede Türkiye, öncelikle güvenilir tedarikçileri tercih etmekte ve Azerbaycan, karşılıklı çıkarlar nedeniyle ön plana çıkmak-

tadır. Fakat bu noktada 310 mil sınırı paylaştığı komşusu (Kalehsar, 2015: 778) İran tercihinin daha arka planda kalması soru işareti olmakta ve ülkenin güvensiz olarak nitelendirilmesi Azerbaycan'ın ön planda olmasının önemli nedeni olarak görülmektedir.

Güven sorununa bu noktada değinmek gerekmektedir. Türkiye, doğal gaz ihtiyacının yaklaşık %18'ini –Rusya ile yakın ilişkilere sahip- İran'dan karşılamaktadır. 1996 yılında yapılan anlaşmaya göre, İran'ın Türkiye'ye yıllık 8 milyar m³ doğal gaz vermesi gerekmektedir (İlbaş, 2014: 74). Anlaşmaya göre ilk gaz akışı, 2001'de başlayıp 2007'de toplam miktarın 8 milyar m³'e çıkması gerekmektedir; fakat İran'dan geçen yıllarda sadece ortalama 6 milyar m³ doğal gaz çekilebilmiştir (İlbaş, 2014: 74). Ayrıca İran, birçok kez kış mevsiminde gaz kesintisine gitmiş ve Rusya Federasyonu gibi enerjiyi politik çıkarları için kullanır izlenimi uyandırmıştır (İlbaş, 2014: 74). Bunlara ek olarak İran ile işbirliği konularında birçok sorun bulunmaktadır. Örneğin Türkiye ile İran arasında doğal gaz ticaretinde tahkime gitmiş konular vardır (İlbaş, 2014: 75). İran, “al ya da öde” kapsamında Türkiye'den tazminat istemekte, Türkiye ise fiyat indirimi talep etmektedir (İlbaş, 2014: 75).⁷ Dolayısıyla söz konusu bu gelişmeler Azerbaycan'ı diğerlerinden daha güvenli tedarikçi konumuna getirmekte ve ilişkilerin yakınlaşmasını önemli ölçüde etkilemektedir.

Geçmişte gerçekleştirilen enerji projeleri de iki tarafın enerji konusunda yakınlaşmasında etkili olmaktadır. Türkiye'nin enerji stratejisi gibi Azerbaycan'ın enerji stratejisi de söz konusu bu projelere ortam hazırlamaktadır. Azerbaycan enerji stratejisini oluştururken, Rusya'dan enerji transferinde bağımsız hale gelerek Dağlık Karabağ sorununda etkin hale gelen bu ülkeye karşı konumunu güçlendirmeye yönelmiştir (Telli, 2015: 355). Bu yönelimin ilk ayağı Azerbaycan petrolünün ana transfer rotası olarak BTC'nin (Bakü-Tiflis-Ceyhan) seçilmesi olurken, ikinci ayağı Azerbaycan doğal gazının BTE (Bakü-Tiflis-Erzurum) ve sonrasında Güney Gaz Koridoru ile taşınması olmuştur (Telli, 2015: 355). Türkiye'nin coğrafyasını “enerji hub”ı haline getirerek (Umucu vd, 2011: 378) güney-kuzey ve doğu-batı yönlü enerji nakil hatlarının merkezi olma stratejisi tarafların ortak proje gerçekleştirmesine zemin hazırlayan stratejilerdenken, gerçekleştirilen BTC⁸ ile BTE⁹ projeleri de taraflar arasındaki işbirliğinin somut örneklerindedir ve TANAP (Trans Anatolian Natural Gas Pipeline Project) ile TAP (Trans Adriatic Pipeline) ise sırada beklemektedir.

⁷ Son günlerde sonuçlanan tahkim kararına göre Türkiye 2011 itibaren İran gazının fiyatında %10-15 indirim kazanmıştır.

⁸ 2006 yılında BTC hattından ilk petrol Ceyhan limanına ulaşmış ve doğal kaynaklar boyutu, Türkiye-Azerbaycan ilişkilerinde beklenen önemli açılımı meydana getirmiştir (İşyar, 2010: 103).

⁹ Bakü-Tiflis-Erzurum Doğal Gaz Boru Hattı, Azerbaycan'ın Hazar Denizi'nde bulunan Şah Deniz sahasından üretilen gazı Türkiye'ye taşıyan, 690 km uzunluğundaki bir boru hattıdır. http://www.mfa.gov.tr/turkiye_nin-enerji-stratejisi.tr.mfa, (20.01.2016).

TANAP PROJESİ

Türkiye'nin enerji politikasındaki enerji merkezi olma arzusu ve Azerbaycan'ın kaynaklarını batıya aktarma isteği (Kardaş, 2011: 58), ortak çıkarlar temelinde tarafları işbirliğine yönelten etkilerdendir. BTC ve BTE gibi projelerde ortak hareket eden taraflar, projelerini bir adım ileriye taşımışlar ve öncelikli olarak batılı ekonomilerin desteğiyle Nabucco projesini geliştirmişlerdir. Fakat proje çeşitli nedenlerden dolayı gerçekleşememiş, yerini TAP ve TANAP'a (Tsakiris, 2015: 214) bırakmıştır. 27 Haziran 2012 tarihinde ise Azerbaycan ve Türkiye hükümetleri yaklaşık 7 milyar dolara inşa edilecek TANAP anlaşmasını imzaladıklarını duyurmuşlardır (Cyr, 2015: 219). Bu çerçevede Güney Gaz Koridoru'nun bir parçası olarak görülen TANAP'ın inşaatı 2014-2015 yılları arasında başlaması planlanmış (Çobanlı, 2014: 349) ve planlanan şekilde 17 Mart 2015 tarihinde inşaat başlamıştır. (<http://www.tanap.com/medya/basin-bultenleri/tanapta-insaatin-bir-asamasi-daha-geride-birakildi/> 24.01.2016).

TANAP projesi Türkiye enerji güvenliği başta olmak üzere küresel anlamda enerji güvenliğinin sağlanmasına -direkt ya da doğrudan- önemli ölçüde katkıda bulunacak niteliktedir. Teknik özellikler açısından TANAP, Azerbaycan'ın Şahdeniz-II sahası ve ilave kaynaklarından sağlanan doğal gazın Gürcistan'dan geçip Türkiye'ye ve Türkiye üzerinden de Avrupa pazarlarına aktarılmasını öngören bir boru hattı projesidir (Bağırzade, 2014: 222). Giriş noktası Türkiye sınırı Türkgözü sınır kapısı olan 56 inçlik hattın, çıkış noktaları Yunanistan ve Bulgaristan sınırları, Türkiye içi çıkış noktaları ise Eskişehir ve Trakya bölgesi olacaktır (Bağırzade, 2014: 222). Doğal gazın Azerbaycan'dan Türkiye sınırına iletilmesi ise BTE boru hattında yapılacak güçlendirme çalışmalarıyla gerçekleştirilecektir (Bağırzade, 2014: 222). Hattın uzunluğunun 19 km'si Marmara Denizi'nin altından geçmek üzere 1850 km olarak tasarlanmaktadır (<http://www.tanap.com/tanap-projesi/tanap-nedir/> 24.01.2016).

Türkiye'ye ilk gazın 2018 yılında ulaştırılacağı projenin yıllık kapasitesinin 2020 yılına kadar yıllık 16 milyar m³, 2023 yılına kadar yıllık 23 milyar m³ ve 2026 yılına kadar yıllık 31 milyar m³ olması planlanmaktadır (Telli, 2015: 362). Azerbaycan gazının 31 milyar m³ kapasitesini aşması beklenmezken, TANAP'ın boş kapasitesinin ancak Türkmen gazının gelecekte devreye alınması ile tamamlanması beklenmektedir (Telli, 2015: 362). Söz konusu rakamlardan yılda 6 milyar m³ doğal gaz, Türkiye'nin gereksinimine bırakılacak ve kalan kısım Avrupa'ya salınacaktır (Pamir, 2015: 354). Ayrıca, 32 milyar m³ akışın üstündeki paylaşım taraflar arasında kararlaştırılacaktır (http://www.tanap.com/content/file/TANAP_Hukümetlerarası_Anlaşma.pdf 26.01.2016).

SONUÇ

Enerji kaynakları dünya için hayati önem taşımaktadır. Fakat kaynakların, dünya coğrafyasına eşit dağılmaması gibi nedenler dolayısıyla kaynaklara

erişim her daim mümkün olmamaktadır. Yaşanan erişim sorunu, çeşitli mücadeleleri tetiklemekte ve günümüzde enerji konusundaki bu mücadele, yüksek olasılıkla sıcak çatışmaya dönüşebilmektedir. Genel olarak çatışma bölgelerine bakıldığında enerji yoğun bölgelerin karşımıza çıkması bu bağlamda tesadüf değildir. Devletlerin enerji kaynaklarına her daim erişememesi, çatışmaların yanı sıra bir takım olumsuz etkilere neden olabilmektedir. Dışa bağımlılık ya da uluslararası sistemde güçten yoksun olmak gibi sorunlar, çatışmanın haricinde yaşanan olumsuzlukların yalnızca bir kısmıdır. Özellikle dış politikada enerji kartını kullanan tedarikçilerle kurulan ilişkiler yaşanan olumsuzluklara zemin hazırlamaktadır.

Enerji kaynaklarının uluslararası ilişkilerde yaptırım aracı olarak kullanıldığı, Rusya Federasyonu ve İran gibi ülkelerin bu konuda ön plana çıktıkları bilinmektedir. Fakat yine de söz konusu bu ekonomilerle ilişkiler devam ettirilmektedir çünkü hayati ihtiyaçlar söz konusudur. Buradan hareketle enerji kaynaklarını devletlerin "zaafi" olarak adlandırmak mümkündür. Enerji konusunda yaşanan sorunlar, devletleri güvenlikleştirme anlayışı ışığında, enerji kaynaklarını güvenlikleştirmeye ve söz konusu kaynakları ulusal güvenlik anlayışı kapsamına dâhil etmelerine neden olmaktadır. Çünkü günümüzde enerji kaynakları, ulusal güvenliğin temelini oluşturmaktadır. Ayrıca, enerji konusunda yaşanan sorunlar enerji güvenliği sorunları olarak adlandırılmakta ve enerji akışının kesintisiz, satın alınabilir fiyatlarla, çevreye duyarlı bir şekilde sağlanmasında yaşanan sorunlar ise enerji arz güvenliği sorunları olarak nitelendirilerek küresel etki yaratması nedeniyle önemli görülmektedir.

Türkiye, tüm devletler gibi enerji kaynaklarına hayati önem vermekte ve elindeki kaynakların yetersiz olması nedeniyle ithalat yoluyla kaynaklarını temin etmektedir. Bu nedenle enerji güvenliği, arz güvenliği sorunuyla birlikte, Türkiye için de büyük önem taşımakta; küresel bağlamda güvenilir olmayan tedarikçi ülkelerle yürüttüğü enerji ilişkileri, Türkiye'yi arz güvenliğinin sağlanmasına yönelik stratejilerin belirlenmesi ve uygulanmasına yönlendirmektedir.

İran, Türkiye'ye karşı enerji kartını kullanmıştır fakat son dönem açısından bakıldığında Rusya tarafından tam olarak böyle bir hamle gelmemiştir. Ancak ilişkilerde yaşanan gerginlikle birlikte, söz konusu enerji hamlesinin her an gelebileceğini belirtmek gerekmektedir. Akkuyu santrali ve Türk Akım projesiyle ilgili rest nitelikli sert açıklamalar, zamanın yakınlığını göstermektedir.

Türkiye enerji politikasının önemli bir kısmını enerjide dışa bağımlılığın azaltılmasıyla, tedarikçi ve kaynak çeşitlendirilmesi anlayışı oluşturmaktadır. Türkiye, bu politikasına sahip çıkmakta ve kriz öncesinde de çalışmalarını zaten sürdürmektedir. LNG temini, TANAP Projesi, Kuzey Irak'la yürütülen çalışmalar bu çerçevede ön plana çıkmaktadır. Ayrıca, Doğu Akdeniz konusundaki çalışmalara da hız verilmektedir.

Rusya ile yaşanan kriz sonrasında sadece bu çalışmalara hız verilmiş ve miktarlarda güncellemelere gidilmiştir. TANAP, proje aşamasının ilerisi-ne geçerek somutlaşmaya başlaması ve batının desteğinin yanımıza çekilmesi bakımından diğerlerinden ön plana çıkmaktadır. Ayrıca TANAP, enerji kaynaklarının ihracatına bağımlı ekonomiye sahip olan Rusya'ya karşı hamle olması ve bölgedeki muhalif devletlerle yürütülmesi bakımından da ön plana çıkmaktadır.

“İki devlet bir millet anlayışının” ürünü olan TANAP'ın, Türkiye başta olmak üzere doğrudan ya da dolaylı olarak küresel enerji güvenliğine katkısı olacağı şüphesizdir. Fakat asıl sorun, projenin sağlayacağı katkısının miktarındaki var olan soru işaretleridir. Rusya Federasyonu ile yaşanan kriz sonrasındaki enerji güvenliği endişeleri bugün yaşanmaktadır. Fakat güvenliğin sağlanmasına ilişkin proje 2018 yılında tamamlanmaya çalışılacaktır. Bu nedenle çalışmalar hızlandırılrsa da zaman, öncelikli olarak Türkiye için sorun yaratacaktır. Ayrıca zaman sorunun yanında hattın, Türkiye'nin doğal gaz ihtiyacının ne kadarını karşılayacağı ayrı bir soru işaretidir. Bugün yılda 49 milyar m³'e yaklaşan tüketimi olan Türkiye'nin 6 milyar m³ ihtiyacının ne kadarına çaredir? Eğer hat tam kapasiteye ulaşsa bile Türkmen gazı olmadan 31 milyar m³ ile sınırlı kalacak ve 2023'e kadar artan Türkiye gaz talebini tekrardan karşılamaktan uzak kalacaktır.

Sonuç olarak, Moskova ile yaşanan kriz olsun olmasın Türkiye, enerji güvenliğinin sağlanmasına yönelik hamlelerini bilinçli olarak yapmaktadır. Katar, İran, Irak, Nijerya gibi hamleler sınırlı olsa da olumlu etki yaratmakta ve somut adımların atıldığı TANAP'a ağırlık verilmesi olağan görülmektedir. Yaşanan kriz sürecin hızlandırılması ve Rus enerji pazarına rakip tedarikçilerle temasların hareketlendirilmesini zorunlu kılmaktadır. Zaten yetkililerce de bu hamleler bilinçli olarak yapılmaktadır. Fakat güncel durumda TANAP ve diğer hamlelerin yerinde ama yetersiz olduğu gözden kaçırılmamalıdır. Bu nedenle Türkiye, Doğu Akdeniz temaslarına hız verilerek İsrail'le yakınlaşma, Afrika ve Güney Amerika kaynaklarının tedariki gibi hamlelerle birlikte söz konusu hamlelere ek adımları ivedilikle atmalıdır.

KAYNAKLAR

- AKTAŞ Şafak (2005), *Doğal Gazın Özellikleri, Kullanım Alanları, Çevre ve Ekonomik Yönden İncelenmesi*, Yüksek Lisans Tezi, Gazi Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü: Ankara.
- ALISTAIR Kerr, (2008), “Energy Security”, *The Rusi Journal*, CXLIX (6): 16-19.
- ASIF M. – MUNEER T. (2007), “Energy Supply, Its Demand And Security Issues For Developed And Emerging Economies”, *Renewable and Sustainable Energy Reviews*, Sa: (XI): 1388-1413.
- BAĞIRZADE Elşen (2014), “Azerbaycan -Türkiye Ortak Ekonomik Projelerinin Stratejik Önemi Ve Bölgesel Yansımaları”, *Hazardan Karadeniz'e*

- Stratejik Bakış*, Editör: YEŞİLOT Okan, İstanbul: Yeditepe Yayınevi, 201-226.
- BAYAR Yılmaz (2014), "Türkiye'de Birincil Enerji Kullanımı ve Ekonomik Büyüme", *Atatürk Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi*, XXVIII (2): 253-269.
- BAYLIS John (2008), "Uluslararası İlişkilerde Güvenlik Kavramı", *Uluslararası İlişkiler*, V (XVIII): 69-85.
- BİLGİN Mert (2014), "Enerji", *Uluslararası İlişkilere Giriş*, Der. KARDAŞ Şaban-BALCI Ali, İstanbul: Küre Yayınları, 605-615.
- BRITISH Petrol (2015), BP Statistical Review, 2015.
- BUZAN Barry (2008), "Askeri Güvenliğin Değişen Gündemi", *Uluslararası İlişkiler*, V (XVIII): 107-123.
- ÇAŞIN Mesut Hakkı-Derman Giray Saynur (2016), *Rus Dış Politikasındaki Değişim ve Kremlin Penceresinden Yeni Ufuklar*, Ankara: SRT Yayınları.
- CEFEROV Nazim (2011), "Bağımsızlığının 20. Yılında Azerbaycan", *Güney Kafkasya*, Der. VELİEV CAVİD-ASLANLI Araz, Ankara: Berikan Yayınevi, 7-54.
- CIARRETA Aitor-NASIROV Shahriyar (2012), "Development Trends In The Azerbaijan Oil And Gas Sector: Achievements And Challenges", *Energy Policy*, (40): 282-292.
- CYR Arthur I. (2015), "Turkey's Continuing Role As A Pivotal Ally In A Rapidly Changing Region", *Orbis*, LIX (2): 215-232.
- ÇELİKPALA Mitat (2015), "Rekabet ve İşbirliği İkileminde Yönünü Arayan Türk-Rus İlişkileri", *Bilig Dergisi*, (72): 117-144.
- ÇOBANLI Onur (2014), "Central Asian Gas I Eurasian Power Game", *Energy Policy*, (68): 348-370.
- DEMİRBAŞ Ayhan (2001), "Energy Balance, Energy Sources, Energy Policy, Future Developments And Energy Investments In Turkey", *Energy Conversion And Management*, (42): 1239-1258.
- DOKUZLAR Bircan (2006), *Dünya Güç Dengesinde Yeni Silah Doğal Gaz*, İstanbul: IQ Yayınları.
- ERKAN Anıl Çağlar (2013), *Enerji Arzı Güvenliği Bakımından Avrupa'nın Rusya Federasyonu'na Bağımlılığı*, Adnan Menderes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Aydın (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi).
- ESAKOVA Nataliya (2012), *European Energy Security*, Frankfurt: Springer Media.
- HENRYK Faas, FRANCESCO Graceva, GIANLUCA Fulli, MARCELO Masera (2008), "A EUROPEAN Perspective" Editörler: ADRIAN Gheorghe - MURESAN Liviu, *Energy Security*, Dordrecht: Springer, 9-21.
- HOOGEVEEN Femke- PERLOT Wilbur (2007), "The EU's Policies of Security of Energy Supply Towards the Middle East and Caspian Region: Major Power Politics", *Perspectives on Global Development&Technology*, VI (1-3): 485-507.

- INKAYA, A. (2001a), *The Future Of Natural Gas Market*, İstanbul: Teknik Yayıncılık.
- INKAYA, A. (2001b), *The Future Of Natural Gas Market. Proceedings of 7th International Cogeneration and Environment Conference*, Mayıs 24-25, İstanbul, 23-28.
- İLBAŞ Mustafa, (2014) , *Enerji-Politik Dünya ve Türkiye*, Ankara: Berikan Yayınevi.
- İPEK Pınar (2009), "Azerbaijan's Foreign Policy And Challenges For Security", *Middle East Journal*, LXIII (2): 227-239.
- İŞYAR Ömer Göksel (2010), "Azerbaycan ve Dış Politikası", *Orta Asya ve Kafkasya: Rekabetten İşbirliğine*, Der. ARI Tayyar, Bursa: MKM, 67-104.
- KALEHSAR Omid Shokri (2015), "Energy Factor In Iran-Turkey Relations", *Energy And Environment*, XXVI (5): 777-787.
- KARDAŞ Şaban (2011), "Turkish-Azerbaijani Energy Cooperation And Nabucco: Testing The Limits Of The New Turkish Foreign Policy Rhetoric", *Turkish Studies*, XII (1): 55-77.
- KRISHNAN, R (2016), "Energy Security Through A Framework Of Country Risks And Vulnerabilities", *Energy Sources Part B: Economics, Planning And Policy*, XI (1): 32-37.
- LELLI Edoardo (2009), "Black Gold And Blue Gold: The Importance Of Energy In The New Power Policy Of The Russian Federation", *Transit Stud Rev*, (15): 746-758.
- MALEK Martin (2010), "European Energy Security Central Asia and Caspian Region", *A Global Security Triangle, European, African And Asian Interaction*, Editörler, BELLO Valerio ve GABREWOLD Belachew, New York: Routledge, 171-185
- MARRIOTT James-MUTITT Greg (2006), "BP's Baku-Tbilisi-Ceyhan Pipeline: The New Corporate Colonialism", *New Solutions*, LI (1): 21-63.
- NYGREN Bertil (2008), "Putin Use Of Natural Gas To Reintegrate The CIS Region", *Problems Of Post-Communism*, LV (4): 3-15.
- ORAN Baskın (2001), *Türk Dış Politikası-Kurtuluş Savaşından Bugüne Olgular, Belgeler, Yorumlar*, İstanbul, 2 Cilt, İstanbul, İletişim Yayıncılık, 2001.
- ORAN Baskın (2013), *Türk Dış Politikası-Kurtuluş Savaşından Bugüne Olgular, Belgeler, Yorumlar*, İstanbul, 3. Cilt 2001-2012, İstanbul: İletişim Yayıncılık,
- ÖZDAL Habibe- HAS Kerim (2016), "Türkiye Rusya Derin Ayrışma (mı?)", *Analist Dergisi*, (60): 36-45.
- ÖZKAN Gökhan (2010), "Türkiye'nin Orta Asya ve Kafkasya'daki Bölgesel Politikasında Enerji Güvenliği", *Akademik Bakış*, IV (7): 17-40.
- ÖZTÜRK Harun Kemal - HEPBAŞLI Arif (2003), "The Place Of Natural Gas In Turkey's Energy Sources And Future Perspectives", *Energy Sources*, XXV (4): 293-307.
- PAMİR Necdet (2015), *Enerjinin İktidarı*, İstanbul: Hayykitap.

- PAMİR Necdet (2011), "Güney Kafkasya ve Enerji", Güney Kafkasya, Derl. VELİEV C. Ve ASLANLI A., Berikan Yayınevi: Ankara, ss. 345-392.
- SHAFFER Brenda (2010), "Caspian Energy Phase II: Beyond 2005", *Energy Policy*, (38): 7209-7215.
- SOHN Ira (2008), "Energy-Supply Scurity and Energy Intensity: Some Observations from the 1970s-2005 Interval", *Minerals&Energy*, XXIII (4): 184-197.
- SOYHAN Hakan S. (2009), "Sustainable Energy Prooduction And Consumption In Turkey: A Review", *Renewable And Sustainable Energy Reviews*, (13): 1350-1360.
- SÖZEN A., ALP İ. ve İSKENDER Ü. (2014), "An Evaluation Of Turkey's Energy Dependency", *Energy Sources Part B: Economics, Planning And Policy*, XI (4): ss. 398-412.
- STRAKES Jason E. (2013), "Situating The Balanced Foreign Policy: The Role Of System Structure In Azerbaijan's Multi-Vector Diplomacy," *Journal Of Balkan And Near Eastern Studies*, XV (2): 37-67.
- ŞÖHRET Mesut (2015), "Enerji Güvenliğinin ekonomi Polisiği ve Uluslararası Çatışmalara Etkisi", *Enerji Diplomasisi*, Editörler, ÇOMAK Hasret-SANCAKTAR Caner-YILDIRIM Zafer, İstanbul: Beta Yayınları, 1-46.
- T.C Enerji ve Tabii Kaynaklar Bakanlığı (2015), Dünya ve Ülkemiz Enerji ve Tabii Kaynaklar Görünümü, 10.
- TANGÖR Burak -YALÇINKAYA Haldun (2010), "Güvenlik Yönetişimi Çerçevesinde Özel Askeri Şirketler", *Uluslararası İlişkiler*, VII (25): 127-154.
- TELLİ Azime (2015), "Azerbaycan Enerji Diplomasisi", *Enerji Diplomasisi*, Der. ÇOMAK Hasret- SANCAKTAR Caner-YILDIRIM Zafer, İstanbul: Beta Yayınevi, 347.
- TSAKIRIS Theodoros (2015), "The Energy Parameters Of The Russian-Ukrainian-EU Impasse: Dependencies, Sanctions And The Rise Of "Turkish Stream"", *Southeast European And Black Sea Studies*, XV (2): 203-219.
- Türkiye Kömür İşletmeleri Kurumu (TKİ)(2014), Kömür Sektör Raporu.
- TÜRKYILMAZ Oğuz (2015), "Enerji Politikalarında Artan Bağımlılık Çıkmazı", *Makine Mühendisleri Odası Bülten Dergisi*, (Şubat 2015).
- UMUCU T.-ALTUNIŞIK M.-KOK M. V.(2011), "Turkey As A Major Gas Transit Hub Country", *Energy Sources, Part A: Recovery, Utilization, and Environmental Effects*, XXXIV (4): 377-384.
- VERRASTRO Frank – LODISLAW Sarah (2007), "Providing Energy Security In An Interdependant World", *The Washington Quarterly*, XXX (45): 95-104.
- VIHMA A.-TURKSEN U. (2015), "The Geoeconomics Of The South Stream Pipeline Project", *Journal Of International Affairs*, LXIX (1): 34-53.
- WARHOLA James W.-MITCHELL William A. (2005), "The Warming Of Turkish-Russian Relations: Motives And Implications", *Demokratizatsiya*, XIV (1): 127-143.

- WEITZ Richard (2010), "Russian-Turkish Relations: Steadfast And Changing", *Mediterranean Quarterly*, XXI (3): 61-85.
- WINROW Gareth M. (2008), "Energy Security In The Broder Mediterranean", *European Security*, XVII (1): 161-183.
- WOLFERS Arnold (1952), "National Security As An Ambiguous Symbol", *Political Science Quaterly*, LXVII (4): 15-28.
- YERGİN, Daniel (2014), Enerjinin Geleceği, Cilt. 1, Çev: Ümit Şensoy, Optimist Yayınları: İstanbul.

İNTERNET KAYNAKLARI

- <http://www.milliyet.com.tr/putin-in-korkusu-petrol/ekonomi/detay/2157047/default.htm> (30.01.2016).
- <http://www.iea.org/topics/energysecurity/subtopics/whatisenergysecurity/> (15.01.2016).
- <http://www.invest.gov.tr/trTR/investmentguide/investorsguide/Pages/MacroEconomicIndicators.aspx> (16.01.2016).
- http://www.businessht.com.tr/yazarlar/cagdas-sirin/1068162-92-yillik-buyume-seruvenimiz_ (16.01.2016).
- <https://www.cia.gov/library/publications/the-world-factbook/geos/tu.html> (13.01.2016).
- http://www.mfa.gov.tr/turkiye_nin-enerji-stratejisi.tr.mfa (20.01.2016).
- <http://www.mfa.gov.tr/turkiye-cumhuriyeti-ile-rusya-federasyonu-arasin-daki-iliskilerin-yeni-bir-asamaya-dogru-ilerlemesi-ve-dostlugun-ve-cok-boyutlu.tr.mfa> (21.01.2016).
- <http://enerjienstitusu.com/2015/10/08/turkiye-rusya-krizi-turk-akimini-nasil-etkiler/> (02.02.2016)
- <http://www.hurriyet.com.tr/erdogandan-turk-akimi-aciklamasi-40023217> (05.02.2016).
- <http://www.diplomatmagazine.com/issues/2010/june/277-azerbaijans-energy-policy-v15-277.html> (05.02.2016).
- <http://www.bilgesam.org/incele/164/-isgal-altindaki-daglikkarabagsorunu/#.VrZCjFiLTIU> (15.01.2016).
- <http://www.aljazeera.com.tr/dosya/kafkasyanın-acik-hesabi-daglik-karabag> (15.01.2016).
- <http://www.tanap.com/medya/basin-bultenleri/tanapta-insaat-in-bir-asamasi-daha-geride-birakildi/> (24.01.2016)
- <http://www.tanap.com/tanap-projesi/tanap-nedir/> (24.01.2016)
- http://www.tanap.com/content/file/TANAP_Hukumetlerarasi_Anlasma.pdf (26.01.2016).
- DOSTER Barış (2014), "Türkiye'nin Enerjide Dışa Bağımlılığının Türkiye-Rusya İlişkilerine Etkisi", Bilgesam, (Anonim): http://www.bilgesam.org/Images/Dokumanlar/0-327-2014122946guvenlik_kongresi_bildirileri-38.pdf (25.01.2016).